

Una situació singular: l'educació i les transformacions de la societat andorrana (1947-1974)

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO

Passats els moments d'estancament econòmic de la postguerra, el comerç andorrà reinicia l'activitat basada en el contraban, l'establiment d'estrangers amb voluntat d'obrir nous negocis i la progressiva arribada del turisme des de França i Espanya, ansiós de comprar productes que costen de trobar al lloc d'origen.¹ S'inicia un procés demogràfic que converteix Andorra en un país receptor d'immigrants, amb les consegüents demandes d'escolarització.

El 1947, en el marc d'una França democràtica i una Espanya franquista, la inspecció francesa proposa una nova orientació de la política escolar al Principat en el marc «del conflicte latent que actualment oposa França al Govern espanyol», ja que aquest «multiplica els seus esforços per tal de crear i desenvolupar escoles a les Valls», tot afegint que «la presència a cada poble de funcionaris francesos abnegats no serveix únicament a la causa de la cultura».² El curs 1947-1948 trobem que l'escola francesa escolaritza el 60 % de la població escolar, amb 287 alumnes. Dels catorze mestres de l'escola francesa, deu eren andorrans, una mestra era casada amb un andorrà i sols tres eren francesos, fet que feia percebre el professorat com a proper per llengua i costums, tot i que l'escola era en llengua francesa. El 1950 l'escola francesa atenia 339 infants i l'escola espanyola i les escoles religioses 327, però a partir d'aquella data l'escola francesa s'expandeix de forma molt important. La mateixa inspecció francesa percep una posició favorable de les seves escoles, «ja que els nostres mestres poden parlar català»; en canvi, les escoles

1. LLUELLES, Maria Jesús *et al.*, *El segle XX: la modernització d'Andorra*, Lleida, Pagès Editors, 2004, p. 116.

2. Carta de l'inspector de l'Acadèmia dels Pirineus Orientals al ministre d'Afers Estrangers francès de 5 de gener de 1947. Text publicat per BASTIDA, Roser, *Cent anys d'ensenyament a Andorra*, Andorra, Grafinter, 1987, p. 94-96.

del sistema de l'Estat espanyol «són a càrrec d'espanyols castellanoparlants en una proporció de 19 sobre 25». El 1952, l'escola francesa té entre quatre i cinc vegades més alumnes que les escoles espanyoles, segons les autoritats franceses, les quals esperen que aquest fet tingui positives conseqüències entre els joves andorrans «en detriment de la clàssica i secular direcció espiritual de la qual el copríncep espanyol sembla tenir-ne l'exclusiva».³

Per contrarestar l'influx laïcista i la potència cultural de la França dels anys seixanta, sorgeixen diverses iniciatives encapçalades pel ribagorçà Ramon Iglesias Navarri, copríncep episcopal entre 1942 i 1969. Nomenat a proposta del general Franco, en l'exèrcit del qual havia fet la guerra com a capellà castrense, gaudia de la plena confiança del dictador,⁴ fet que no li impedí defensar fermament la sobirania andorrana en moments difícils que s'esdevindrien. També comportà una implicació més gran i recursos per a les escoles andorranes, impulsant també les escoles congregacionals com a mantenidores de les tradicions enfront de l'escola francesa.

L'afermament de l'escolarització entre els andorrans fa sorgir unes joves generacions que es desenvolupen de forma ben diferent de les restriccions econòmiques en què visqueren molts dels seus pares. Molts d'aquests joves cursen batxillerat a Prada de Conflent o a la Seu d'Urgell en els anys que el Principat sols compta amb estudis primaris. Un bon grapat seguiran estudis universitaris a Tolosa, Barcelona, París o Friburg en aquests anys de bonança econòmica en què Andorra passà en pocs temps d'una economia primària a una terciària.⁵

En la dècada dels anys seixanta el creixement demogràfic i econòmic demanaren més serveis i establiments educatius. Així, el 1962, el Consell General impulsà la construcció d'edificis escolars dignes a les set parròquies de les Valls i on només onejava la bandera andorrana. Un fet que inquietava la inspecció francesa en veure-hi un possible embrió d'escoles pròpies, tot i que era ben segur que els andorrans preferirien poder parlar «una gran llengua de civilització» com era el francès.⁶

Per altra banda, el copríncep Ramon Iglesias proposà al Consell General la creació d'un col·legi episcopal que, contrarestant l'ensenyament francès i espanyol, oferís una formació més incardinada culturalment amb la identitat i la llengua d'Andorra. I, així mateix, que oferís educació secundària, evitant els desplaçaments i els costos d'haver de cursar-la a l'estranger. Era una època en la qual el batxillerat era vist com una formació finalista. Aquesta aliança entre les autoritats

3. BASTIDA, Roser, *op. cit.*, p. 97-99.

4. RAGUER, Hilari, *Gaudeamus igitur: notes per a una història del «Grup Torras i Bages»*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p.18.

5. BARÓ, Ladislau, *op. cit.*, p. 341.

6. Carta de l'inspector de l'Acadèmia de 5 de febrer de 1964. Reproduïda a BASTIDA, Roser, *op. cit.*, p. 117.

administratives andorranes i el bisbe copríncep cristal·litzà en la creació del Col·legi de Sant Ermengol,⁷ adreçat a la instrucció, educació i formació cristiana dels escolars, i que fou inaugurat l'octubre de 1966. El Consell General proporcionà els terrenys i la Mitra costejà la seva construcció. Un centre escolar masculí i gratuït que fou confiat a la pedagogia salesiana.⁸

L'any 1968 s'inaugurà a Escaldes-Engordany el Col·legi Sagrada Família, i a Santa Coloma l'Institut Janer, adreçats a les noies; els quals, posteriorment, esdevindrien gratuïts, subvencionats pel Consell General.

Pel que fa a la xarxa escolar espanyola, fins a l'any 1965 no s'establirà una Secció Delegada de l'Institut de la Seu d'Urgell al Principat d'Andorra. Feta, també, per la via dels fets consumats, sense planificació i tampoc sense l'acord preceptiu amb el copríncep episcopal. A correuita fou nomenat director Enric Roquet, un catedràtic novell acabat d'arribar a l'Institut de la Seu. La Secció tenia unes instal·lacions precàries i, malgrat el franquisme, les classes sempre van ser mixtes. El 1969 era constituït com a Instituto Nacional de Enseñanza Media de Andorra. La decisió del govern espanyol de crear un institut de batxillerat a Andorra era una competència que des del primer moment fou considerat per la Mitra com a deslleial envers el Col·legi de Sant Ermengol, i també amb els acords que es tenien des de feia anys entre ella i el govern de Madrid en matèria educativa. Per la gravetat d'un fet que atemptava contra la sobirania, el copríncep episcopal en funcions advertí el director que, si disposés de les forces necessàries, els expulsaria del país.⁹

França, fins l'any 1972, no obrirà els estudis d'ensenyaments secundaris (i poc després de formació professional) amb la creació d'un Col·legi d'Ensenyament Secundari en terrenys cedits pel Consell General al copríncep francès. L'any 1980 esdevindrà el Lycée Comte de Foix.¹⁰

ESCOLA, COHESIÓ SOCIAL I ANDORRANITZACIÓ

La gran expansió econòmica andorrana, que genera una necessitat important de mà d'obra als sectors de serveis i la construcció, atrau cap al principat un gran nombre d'immigrants. Fet que anirà creant a partir dels anys cinquanta una

7. Decret episcopal del primer de maig de 1965.

8. CAMPRUBÍ, Josep M., «El "Sant Ermengol" al Roc de Sant Pere. Una institució educativa senyera al servei del poble Andorrà», a *XX Jornades d'història de l'educació: cohesió social i educació: Andorra, novembre 2012*, Girona, Universitat de Girona, 2012, p. 437-446.

9. MARQUÈS, Salomó; ROQUET LLOVERA, Enric, «Els inicis de l'Institut Nacional de Enseñanza Media de Andorra», a *XX Jornades d'història de l'educació: cohesió social i educació: Andorra, novembre 2012*, Girona, Universitat de Girona, 2012, p. 371-386.

10. BRICALL, Josep M. (dir.), *Andorra. Anuari socioeconòmic*, Escaldes-Engordany, Banca Privada d'Andorra, 2006, p. 106-107.

situació demogràfica insòlita, on els habitants vinguts de fora del país reduiran els ciutadans andorrans a esdevenir una minoria en el seu propi país. Aquest fenomen va ser motivat per les necessitats de mà d'obra que generava el fort impuls econòmic experimentat en aquests anys, en els quals es va consolidar el model productiu del país. Aquesta situació portaria els sectors polítics i econòmics a impulsar canvis institucionals i socials, mirant de modernitzar el país i, alhora, de salvaguardar i consolidar la identitat andorrana.¹¹

Un punt clau en aquest procés era la llengua i l'educació. Per això el Consell General l'octubre de 1950 demanava als delegats permanents dels copríneps que s'ensenyés el català, l'idioma oficial, a les escoles. Significativament, sols es referia a les escoles franceses. Segurament ja suposava que el coprínep episcopal no podia decidir res sobre el contingut de les escoles espanyoles així com la negativa de les autoritats franquistes. El maig de 1951 el veguer francès comunicava que les escoles franceses dedicarien dues hores setmanals a l'ensenyament de la llengua catalana i la geografia andorrana.

Davant de la composició demogràfica del país, el 1961, el Consell General demanava a les escoles d'Andorra l'ensenyament de la llengua oficial i dels elements que conformen la seva història i identitat, així com de la religió catòlica, proposant que totes les escoles del país «tinguin una base cultural i espiritual andorrana». Palesant així els temors, enmig de l'allau immigratòria, que el fet de no tenir uns sistemes d'ensenyament arrelats al país tingués futures conseqüències socials i polítiques.¹²

Paral·lelament a l'àmbit escolar, la societat civil andorrana portà a terme activitats de formació i lleure actiu per salvaguardar la llengua i la cultura andorranes, com els Cursos Internacionals d'Extensió Cultural, que arribaren fins a l'estiu de 1962. O creant entitats com l'Orfeó Andorrà o el Cercle de les Arts i les Lletres. S'organitzaren cursos de català com els d'Ambrós Caralt, monjo de la casa que l'abadia de Montserrat ha continuat tenint al Principat. I també associacions com el Foment Andorrà, dedicada a divulgar la cultura pròpia i a comentar l'actualitat política andorrana.

Rellevants foren les edicions de llibres que suplien en aquest àmbit les mancances de les escoles espanyoles i franceses. Un dels més destacables exemples fou la publicació, el 1963, d'*Andorra, el meu país* per part del Consell General. Era el primer llibre de contingut andorrà per ser utilitzat a les escoles del Principat.¹³

11. LLUELLES, Maria Jesús, «Impacte de les migracions a Andorra. Procés d'intercanvi d'idees i persones», a *Annals del centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, núm. 27 (2016), p. 53-55.

12. BASTIDA, Roser, *op. cit.*, p. 143-146.

13. PUIGORIOL, Albert, *Andorra, el meu país*, Andorra la Vella, Consell General, 1963. Il·lustracions de Pere Canturri.

Amb aquesta intenció fou regalat a totes les llars i a tots els escolars. Remarcable fou l'Editorial Andorra creada per Bartomeu Rebés. Els seus llibres foren ben rebuts fins i tot per la resistència cultural antifrancista a la Catalunya coetània, obrant, com deia el seu fundador, a la manera «d'una creu roja cultural». Així mateix, Edicions Andorranes, de Ricard Fiter, es dedicà a divulgar la història i el patrimoni andorrans suplint la carència de continguts del país a les escoles.¹⁴

En aquest context, el Consell General mirava de respondre a les noves necessitats socials impulsant, com hem vist, nous edificis escolars, però també creant la seguretat social i la sanitat o les comunicacions. També s'emprengueren mesures reguladores en els terrenys social, econòmic i comercial, com elaborar un cens per marcar les diferències entre nacionals i estrangers. La qüestió de la nacionalitat, evidentment, esdevé un afer destacat enmig de la transformació social que s'estava operant. Ja el 1958 els delegats permanents dels coprínceps definiren de nou el decret de nacionalitat, que continuava sent de difícil accés, limitat a la consanguinitat, consolidant així dins la societat diverses comunitats, una situació que era una amenaça per a cohesió social.¹⁵ Malgrat les dificultats, el nucli polític i econòmic andorrà aspirava a integrar una part de la immigració, a intervenir en l'educació garantint continguts andorrans i a modernitzar les institucions, però mantenint per sobre de tot l'estructura secular de copríncipat, que actuava de senyera de la identitat.¹⁶ Un llarg procés de modernització i democratització s'accentuà en la dècada dels anys setanta amb el gran augment de la demanda educativa, estimulada pels profunds canvis demogràfics i l'augment del nivell de renda al país. En conseqüència, al llarg d'aquesta dècada s'esdevingueren alguns fets significatius per al desenvolupament futur del sistema educatiu del Principat.¹⁷

Per totes aquestes raons i amb el tema de la cohesió social de fons, el 1970 el Consell General abordava l'organització de l'ensenyament de la llengua catalana, de la geografia, la història i les institucions andorranes a les escoles, primer pas de l'anomenat «procés d'andorranització» de les escoles d'Andorra. Dos anys després s'aprovava una «Nota-informe» on es recollien les idees que guiaven la voluntat que l'educació fos un element de cohesió i identitat. Partint del fet que el poble andorrà tenia uns arrelaments peculiars i propis per projectar el seu futur, calia que els joves que cursaven estudis a Andorra tinguessin en la seva educació un element que els capacités «per a integrar-se de forma lliure, conscient i plena a la Societat

14. FONOLLEDA, Pere-Miquel, *Editorials i societat a Andorra. 1945-1994*, Andorra la Vella, Límits, 2006, p. 60-65.

15. BARÓ, Ladislau, *op. cit.*, p. 343.

16. LLUELLES, Maria Jesús, *op. cit.*, p. 56.

17. BRICALL, Josep M. (dir.), *Andorra. Anuari socioeconòmic*, Escaldes-Engordany, Banca Privada d'Andorra, 2006, p. 106-107.

andorrana, creant-los-hi plena consciència de ser membres actius i operants de la mateixa». El document, tot enaltint la tasca de les escoles franceses i espanyoles, remarcava que eren «pensats i programats per a súbdits dels respectius països i no per a andorrans».

Es tractava, doncs, de sumar als seus programes elements per enfortir «el caràcter i l'esperit andorrans a tots els infants». Així, enmig de la diversitat dels sistemes educatius, s'introduïa l'element d'una «formació andorrana [que] ha de ser comú, idèntic, en qualitat i quantitat en tots ells», una formació que s'establia com a matèria obligatòria en tots els centres escolars de les Valls.¹⁸ Es preveïen els elements necessaris per al seu desplegament, com ara el reciclatge del professorat. En suport d'aquesta formació andorrana es creaven, també, els Arxius i la Biblioteca Nacional i l'Institut d'Estudis Andorrans.

A partir del curs 1973-1974 s'inicià el desplegament de l'ensenyament de formació andorrana, que abastaria totes les escoles del Principat, i preludi de la creació, el 1982, de l'Escola Andorrana,¹⁹ un element més del camí cap a la modernitat i la cohesió social. Aparegueren formacions polítiques, encara que no legals, però tolerades. Algunes defensaven transformar el principat en un estat plenament democràtic, iniciant així el camí vers la reforma social i política, la separació de poders el 1982 i l'aprovació d'una Constitució el 1993.²⁰

18. Llibre d'actes del Consell General ordinari. 30 de juny de 1972. Publicat a BASTIDA, Roser, *op. cit.*, p. 147-148.

19. FONOLLEDA, Marta; RIBERAYGUA, Anna, «La construcció de l'escola Andorrana» a *XX Jornades d'història de l'educació: cohesió social i educació: Andorra, novembre 2012*, Girona, Universitat de Girona, 2012, p. 457-470.

20. Vegeu MARQUÈS, Nemesi, *La reforma de les institucions d'Andorra (1975-1981): Aspectes interns i internacionals*, Lleida, Virgili i Pagès, 1989.